

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ I

ІСТОРІЯ ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКОЇ ПЕДАГОГІКИ ДОШКІЛЬНОГО ДИТИНСТВА

Тема 3. Розвиток педагогічної думки і суспільне дошкільне виховання дітей у Західній Європі в XIX–XX ст.

План:

1. Марія Монтессорі – видатна жінка XX століття.
2. Короткі біографічні дані Марії Монтессорі.
3. Педагогічна система Марії Монтессорі.
4. Ідеї М. Монтессорі сьогодні.

Література:

1. Білецька С.В. Дитиноцентрована педагогіка: теорія і практика західних країн: посіб. – Х.: Факт, 2008. — 255 с. (текст лекції за стор. 102-117).
2. Дичківська І.М. Поніманська Т.І. М. Монтессорі: теорія і технологія. – К.: Видавничий дім «Слово», 2006. – 304 с.
3. Улюкаєва І.Г. Історія дошкільної педагогіки: навч. посіб. / І. Г. Улюкаєва. – Х. : Вид-во «Діса плюс», 2015. – С.92-135.

Додаткова література:

1. Гессен С.И. Основы педагогики. Введение в прикладную философию.— М.: Школа-Пресс, 1995.
2. Крупская Н.К. Пройденный путь//Пед. соч. в 10 тт,— М., 1957—1963.
3. Литвин Л.Н. «Наша» или «не наша» М.Монтессори?//Советская педагогика.— 1991.— №8.
4. Монтессори М. Дом ребенка: Метод научной педагогики,— 1920.
5. Монтессори М. Разум ребенка//М. Монтессори. Помоги мне сделать это самому. — М.: Изд. дом «Карапуз», 2005.
6. Монтессори М. Подготовка учителя//М. Монтессори. Помоги мне сделать это самому. — М.: Изд. дом «Карапуз», 2005.
7. Монтессори М. Биологическое понятие свободы в педагогике// М.Монтессори. Помоги мне сделать это самому,— М.: Изд. дом «Карапуз», 2005.
8. Педагогика М. Монтессори: Теория и практика. Материалы междунар. науч.-практ. конф,— Белгород, 1995.

Примітка: Матеріал підготовлено за текстом Білецька С.В. Дитиноцентрована педагогіка: теорія і практика західних країн: посіб. — Х.: Факт, 2008.—255 с. (текст лекції за стор. 102-117).

Перегляд відео. Презентація до лекції.

1. Марія Монтессорі – видатна жінка XX століття (31 серпня 1870 - 6 травня 1952)

Слайди презентації 1-8.

За рішенням ЮНЕСКО ім'я М. Монтессорі було внесено до списку педагогів, що складається всього з чотирьох осіб, які визначили хід педагогічного мислення в XX столітті (Джон Дьюї, М. Монтессорі, Антон Макаренко, Георг Кергенштейнер).

Сьогодні по всьому світу функціонують дитячі садки і центри розвитку дитини, які працюють за системою Монтесорі.

Кандидатуру М. Монтесорі висували для присудження Нобелівської Премії миру в 1949, 1950, 1951 роках.

Школи Монтесорі популярні в усьому світі, так, у Франції вони вважаються елітарними. В Англії з усіх базових шкіл для дітей 4 - 12 років 20% складають Монтесорі-школи. У Нідерландах ця цифра сягає 40%. У США національні Монтесорі-товариства об'єднують 10 тисяч шкіл і ліцеїв.

У 1929 році Монтесорі організувала Міжнародну Монтесорі-асоціацію (АМІ), яка існує й дотепер.

З 1952 року АМІ, Міжнародну Монтесорі-Асоціацію, очолив її син Маріо. Він зробив дуже багато для популяризації Монессорі-педагогіки. Після його смерті (лютий 1982 р.) президентом АМІ стала внучка Марії Монтесорі - Ренільде Монтесорі. Зараз очолює АМІ - Андре Роберфруа.

Отже, ім'я Марії Монтесорі - антрополога, педагога-психолога, лікаря і філософа приковує до себе увагу громадськості.

«Ідеї живі як їх прийняттям, так і протидією, яку вони зустрічають»,— писав Стефан Цвейг. Відносно системи італійського педагога М.Монтесорі ні про яку ненависть і ні про яке неприйняття не йдеться. Це один із нечисленних випадків в історії, коли виховна концепція зразу ж завоювала увагу педагогів не тільки в Європі, а й в Америці. Успіх був блискавичний, основні ідеї розповсюджувалися із запаморочливою швидкістю.

У чому секрет такої популярності?

Роботи М.Монтесорі багаторівневі, кожен дорослий знайде те, що його цікавить, буде це філософія освіти чи методика навчання письму. Її система наповнена добре розробленими технологіями, її метод дає конкретні відповіді на чітко поставлені питання — що, де, коли і як, — а це завжди подобалося масовій аудиторії. «Монтесорі — жінка, яка розглядає дітей, як натураліст бджіл», — писали журналісти тих часів. І вони мали рацію.

Усе життя вона присвятила скрупульозному вивченню дитинства.

2. Короткі біографічні дані Марії Монтесорі

Слайди презентації 9-16.

Як правило, долі великих людей сповнені тяжких нестатків і прикростей, тут же ми бачимо приклад вдало вибудованого життя. Її шлях був яскравим, насиченим, сповненим пошуків, визнання і пошани, доля її вчення довга і, на превеликий подив, благополучна — дотепер по всьому світу відкриваються все нові і нові школи Монтесорі.

• Свій цілеспрямований характер майбутній експериментатор показувала з найменших років. Почати з того, що Марія відстояла своє бажання вчитися в гімназії, куди дівчаток у той час практично не брали (треба пам'ятати, вона народилася в консервативній католицькій Італії, де багато речей, які чоловіку давалися за умовчанням, жінка змушена була відвойовувати). Енергійна смаглява італійка захоплювалася природничими науками, математикою і навідріз відмовилася стати вчителькою, до чого її

настирливо схиляли батьки.

- М.Монтессорі вступає на медичний факультет Римського університету, що знову-таки не узгоджувалося із загальноприйнятими правилами.

- Після закінчення навчання дівчина стає першою власницею диплома лікаря в Італії (до неї таких прецедентів не спостерігалось). При цьому вона стала не просто лікарем, а й ученим, почавши кар'єру в клініці при університеті.

- М. Монтессорі була дуже честолюбна. Кар'єра, заняття улюбленою справою для неї були синонімами самого життя. Вона йшла до своєї мети з енергією бульдога, і ніщо не могло її зупинити, навіть любов, навіть народження дитини. Свого сина молодий лікар віддає до прийомних батьків у село (з якихось причин вона не оформила шлюб із колегою, Джузеппе Монте-сано, а стати матір'ю-одиначкою в католицькій Італії було рівносильним підписанню самій собі смертного вироку). До речі, так вчинив свого часу і кумир М. Монтессорі — Жан-Жак Руссо. Проте у Марії історія із сином закінчилася хеппі-ендом — коли вона стала всесвітньо відомим педагогом, то забрала сина і він був її помічником і соратником довгі роки.

- Перший педагогічний досвід М. Монтессорі одержала, працюючи з розумово відсталими дітьми. В ортофренічній школі в Римі замість порожніх кімнат, у які замикали «психів і недоумків», вона запропонувала безліч посібників, якими вони могли вільно користуватися. Тріумф методу став очевидним, коли за кілька місяців її учні склали звичні шкільні іспити. Окрилена результатами експерименту, Монтессорі вигукнула: *«Якщо мої недоумкуваті діти можуть так легко наздогнати нормальних, значить, нормальні при нинішній системі зовсім не розвиваються!»*

- У 1906 р. у Марії Монтессорі з'явився шанс перевірити дієвість своєї системи на здорових, хоча і запущених дітях. Відмовившись від науки, медичної практики і від викладання, вона в 1907 р. відкрила дитячу установу нового типу, яку педагоги знають до цього дня за її італійською назвою Casa del Bambini (Будинок дитини).

- Раніше за всіх, якщо не рахувати італійців, під чари педагогіки Монтессорі потрапили американці. Уперше молодий реформатор опинилася в США в 1913 р. І в тому ж році винахідник телефону А.Белл і його дружина Мейбл заснували у Вашингтоні і почали спонсорувати Освітню Монтессорі-асоціацію, а її опікуном стала дочка президента Вудро Вільсона Маргарет. Потім надійшло запрошення організувати дослідницький інститут в Іспанії, прочитати курс лекцій із педагогіки в Лондоні...

- *На горішній щабель педагогічної кар'єри М. Монтессорі піднялася в 1922 р., коли уряд Італії призначив її державним інспектором шкіл. Школи Монтессорі з'явилися навіть у Новій Зеландії, Індії та Китаї.*

- Узимку 1923 р. Марію Монтессорі надіслав листа главі Італійської держави Беніто Муссоліні, в якому розписував переваги методики і відзначав її неймовірну популярність.

- Муссоліні зустрівся з Марією, і в результаті нова система одержала державну підтримку.

-

Але у міру того як у країні зростав вплив нацистської ідеології, ставлення дуче до системи Монтесорі і до її творця ставало все більш неприязним. Школи перестали одержувати субсидії і закривалися, а Марія Монтесорі в 1934 р. була вимушена залишити Італію.

- Під час Другої світової війни педагог-реформатор жила в різних країнах, у тому числі і в Індії, куди вона була запрошена теософським товариством читати лекції. У цій дивовижній країні Монтесорі підпала під вплив Ганді і Тагора, ідеї східної філософії увійшли до її робіт. Після війни Монтесорі повернулися до Європи і влаштувалися в Голландії, де ідеї вільного виховання користувалися великою популярністю. У Голландії також було відкрито за згодою самої Марії Монтесорі відому фабрику матеріалів «Nienhuis Montessori» (Нінхаус).

- Марія Монтесорі померла в Нідерландах у травні 1952 року і була похована в містечку Нордвійк-на-Зее (Noordwijk aan Zee) на маленькому католицькому кладовищі. На її могилі написано: «Я закликаю дорогих всемогутніх дітей приєднатися до мене для побудови миру в Людині і у Світі».

- Школи Монтесорі стали стартовим майданчиком для багатьох учених і реформаторів: Піаже свої перші спостереження проводив у школі Монтесорі, Еріксон мав сертифікат учителя школи Монтесорі, єдиний офіційний документ, який підтверджував його педагогічну освіту.

- Італійці шанують свою співвітчизницю. Дізнатися, який вигляд мала сама педагог-новатор, можна за допомогою купюри в 1 000 італійських лір (за книгою С. В. Білецької).

3. Педагогічна система Марії Монтесорі

Слайди презентації 17-23.

У діяльності Марії Монтесорі ми можемо виявити три аспекти, кожен з яких переплітається з іншими:

I – науковий аспект

Її метод починається з вивчення праць Ітара та Сегена, і отримує свій розвиток під час її безпосередньої роботи з дітьми в Будинках дитини і початкових школах (1907-1916). Цей метод повністю змінив педагогіку (нові ролі вчителя і дитини) і дидактику (підготовлене середовище і наукові матеріали).

1909 - книга - Метод наукової педагогіки.

1916 - книга - Самонавчання і самоосвіта в початковій школі.

1934 - книги - Psicoaritmética. Вид-во. Araluce, Barcelona (Барселона, Іспанія)

1936 - книга - The Child in the Family (Дитина в сім'ї).

1938 - книга - Діти-інші (The Secret of Childhood).

1939 - книга - From Childhood to Adolescence (Від дитинства до юності).

1949 - книга - Вбираючий розум дитини.

II – моральний аспект

Монтессорі вимагає глибокої трансформації дорослих таким чином, щоб діти бачили в своєму середовищі моральні цінності, природно властиві людям: братство, співпраця, свобода.

1939 - книга - Education and Peace (Освіта і світ).

1946 - книга - Education for a New World (Освіта для нового світу).

1949 - книга - Formation of Man (Формування людини).

III – духовний аспект

Тема духовного розвитку присутня у всіх роботах Марії Монтессорі, однак спеціальне керівництво для католицького виховання можна знайти, прочитавши:

1916 - The experience in Barcelona (Досвід в Барселоні).

1922 - Children Living in the Church (Діти, які живуть в церкві).

1931 - The Life in Christ (Життя у Христі).

Учення М. Монтессорі

Дитина

Ще в 1984 р. І. М.Стендін (E.M. Standing) запропонував «трикутник Монтессорі», в якому наочно показана динаміка відносин між трьома **базовими компонентами її системи: дитина, середовище, дорослий** (14).

Сучасні американські центри з підготовки Монтессорі-фахівців активно використовують цю схему (11). Почнемо з компонента «дитина».

Компонент - Дитина

Для початку ХХ ст. погляди М. Монтессорі на суть дитини не такі вже й оригінальні, вона переймає естафету від Ж.-Ж. Руссо і розмірковує про «добру» природу дитини. Проте її трактування сповнене яскравих і глибоких ідей, до того ж на багато речей вона дивиться, перш за все, як фізіолог, як лікар і це викликає додаткову довіру у читача. Згідно з її релігійно-філософськими поглядами, дитина — втілення чистої і непорочної людської природи, вона більш близька до Бога, ніж дорослий, який через свої помилки втратив цю близькість. Це базисне положення всієї системи М. Монтессорі простежується в багатьох її роздумах на абсолютно різні теми. Наприклад, відповідаючи на постійні нарікання практиків щодо дитячої неслухняності та свавільності, вона відзначає, що риси вдачі маленької дитини, в яких ми вбачаємо вияв «злої» натури, часто є реакцією на наші дії. Ми, дорослі, не розуміючи потреб дитини, намагаємося запобігти кожному їх руху, будь-якій спробі одержати свій досвід у цьому світі (за книгою С. В. Білецької).

Дитина повстає проти такого втручання, і це повстання майже завжди має форму неслухняності. «Зло» зникне, коли ми дамо дитині можливість природного розвитку, дамо їй повну свободу. При такому ставленні її протест не матиме причин для існування. Саме ми провокуємо дітей до маніфестації насильства, як єдиного засобу в боротьбі за існування,— переконує свого читача італійський педагог (12, с. 6—12) (переклад С. В. Білецької).

Дитина різниться від дорослого у всьому — у своїх цілях, швидкості їх досягнення, ритмі життя, потребах і особливостях психіки.

І якщо головне завдання дорослого — побудова досконалого (transcendent) середовища, то для дитини — створення в собі дорослого. Проблема полягає у тому, що вихователі юного покоління цієї особливості не усвідомлюють. М.Монтессорі висновковує: «Дітей не розуміють, тому що дорослі звичайно міряють їх за власною міркою» (4). Необхідно знайти іншу точку відліку, змінити звичний ракурс.

Система М.Монтессорі — один із варіантів такого «іншого» бачення дитини. Спостереження італійського педагога за дітьми дивують своєю проникливістю, висновки, які вона робить, настільки логічні і природні, що інколи просто дивуєшся, як не помічав цього сам. Справді, все геніальне — просте! Наприклад, її роздуми про право дитини на самовизначення. Вона пише про те, що дитина сама створює, будує людину. Із новонародженого, який абсолютно безпорадний — не може ні підняти своєї голови, ні сказати слова, — вона приходить до дорослої індивідуальності з досконалими формами, з розумом, збагаченим усіма проявами психічного життя, який випромінює духовне світло. Усе це дитина зробила сама, одна. Отже, усе життя дитини — це рух до вдосконалення себе, до завершення творення в собі людини (12, с. 215). Виходячи із цих роздумів, М.Монтессорі слідом за Ж.-Ж. Руссо бачить завдання дорослого в тому, щоб не заважати дитині, оскільки вона знає, що робить.

*На сторінках своїх **25 книг** вона пише про те, що діти добрі й активні.* Друга характеристика дитини — наявність внутрішньої активності — є провідним не тільки філософським, а й дидактичним принципом усієї системи М. Монтессорі.

«Саморозвиток — справжня і єдина радість і задоволення для дитини,— стверджує італійський педагог.— От чому вона зневажає все вже досягнуте і придбане і любить все те, чого їй ще потрібно добитися» (4). На підтвердження своєї думки М. Монтессорі наводить приклади з повсякденного життя дітей: за її спостереженнями, дитина вважає за краще одягатися сама, ніж бути одягненою іншими, хоч би і дуже гарно; вона більше любить самий акт самостійного вмивання, ніж приємне відчуття чистоти; вона вважає за краще сама побудувати будиночок, ніж володіти вже готовим. Свої «повсякденні» роздуми М. Монтессорі закінчує філософським висловом: «І це тому що вона не повинна радіти життю, вона повинна творити його!» (за книгою С. В. Білецької).

Творити, розвиватися — ось основні функції дитини. «Розвиток — це серія народжень. Настає час, коли одна психічна індивідуальність закінчується, а інша починається» (13, с. 19).

У розвитку дитини педагог-реформатор визначає 4 періоди:

- Від народження до 6 років (період формування розуму і характеру).
- Від 6 до 12 років (період оволодіння культурою).
- Від 12 до 18 (період набуття незалежності через фізичну і психологічну трансформацію).
- Від 18 до 24 (період досягнення зрілості через практику і досвід) (там само).

На переконання М. Монтессорі, найважливішим є перший період, оскільки саме в цей час формується людська індивідуальність.

Педагог визначає три рушійні сили, які необхідно враховувати в період формування: абсорбуючий розум, духовний ембріон, сензитивні періоди. Що вона розуміє під цією термінологією?

Абсорбуючий розум. «У дорослих враження впливаються в нас, ми їх запам'ятовуємо, але не зливаємося з ними, як вода не зливається зі склом склянки. У дитини ж, навпаки, враження не тільки потрапляють у свідомість, а й формують її. Вони мовби втілюються в ній. За допомогою того, що її оточує, дитина створює власну «розумову плоть». Ми назвали це «абсорбуючим розумом» (5, с. 102).

Духовний ембріон. Новонароджена дитина повинна виконати певну роботу з конструювання своєї психіки, схожу з тією, яку вона вже виконала зі своїм тілом у внутріутробний період. У цей відрізок життя, фізично вже не будучи ембріоном, малюк ще нічим не нагадує ту людину, яку він створить. Можна сказати, що «період формування» — це час творчого ембріологічного життя, коли дитина стає Духовним Ембріоном (5, с. 109).

Сензитивними періодами називають періоди особливої сприйнятливості дітей до тих або інших способів, видів діяльності, до способів емоційного реагування і поведінки взагалі. Ніколи більше дитина з такою легкістю не засвоюватиме той або інший вид діяльності. За Монтессорі, сензитивний період до порядку — від 2 до 4 років, соціальних навиків — 2,5—6 років, до письма — від 3,5 до 4,5 років.

Як бачимо, італійський педагог показує і доводить, що дитина повністю відмінна від дорослого, в ній багато такого, чого вже немає у дорослого.

Грамотний фахівець повинен розуміти це і створювати для малюка навчальне середовище, яке сприяло б максимальному розкриттю всього того, що в дитину заклала природа.

Компонент - розвивальне середовище

У своїй роботі «Будинок дитини: Метод наукової педагогіки» М. Монтессорі називає дві цілі — біологічну і соціальну. «Стосовно першої — ми прагнемо полегшити природний розвиток особистості, стосовно другої — прагнемо підготувати особистість до життя в середовищі, що її оточує». ***Основним педагогічним методом, на переконання М. Монтессорі, є спостереження:*** «основним початком наукової педагогіки повинна бути свобода учня, яка давала б можливість безпосередньо виявлятися його особистості.

Якщо нова педагогіка повинна з'явитися в результаті вивчення особистості дитини, то це вивчення вироблятиметься тільки у такий спосіб, при якому воно полягатиме в спостереженні над вільною дитиною» (4).

Разом з ідеєю вивчення дитини у вищенаведеній цитаті яскраво виражена ідея вільного розвитку дитини. Саме вона і є «верховним» принципом системи М. Монтесорі.

Важко не погодитися з Сергієм Івановичем Гессеном (учений, філософ, перекладач, публіцист), який зазначив у своїй роботі «Основи педагогіки» (до речі, прекрасному зразкові аналітичного дослідження у філософії освіти), що *«слідом за Руссо ідеал вільного виховання до того володіє розумом Монтесорі, що, читаючи її, здається іноді, що читаєш Руссо»* (1, с. 112).

Абсолютно у дусі Ж.-Ж. Руссо вона пов'язує ідею вільного виховання з самостійністю дитини. «Не можна бути вільним, не будучи самостійним. Тому перші активні прояви індивідуальної свободи з дитячих років повинні бути спрямовані так, щоб у дитини поступово вироблялася самостійність» (4).

Під самостійністю вона розуміла вміння дітей досягати своїх «цілей і прагнень». Усе значення методу, розробленого М. Монтесорі, полягало в тому, щоб *«примусити» дитину до самовиховання, саморозвитку і самоосвіти.* «Цінність людини не в тому, як її виховали і навчили вчителі, а в тому, що вона сама себе виховала». Вона вимагала одного — довірити дитину самій собі, не перешкоджати їй у її виборі, в її самостійній роботі.

«Тільки той виконує свою волю, хто для виконання її не потребує чужих рук, додатково до своїх. Істинно вільна людина хоче тільки того, що може, і робить те, що їй бажане» (9, с. 225). Слідуючи цьому гаслу свого великого попередника, М. Монтесорі розробила для дітей комплекси вправ з оволодіння повсякденними діями (такими, як одягання, приймання їжі), тим самим давши дітям можливість набути навичок, за допомогою яких вони змогли б самостверджуватися, не залежати від дорослих. «Мати, що не привчає дитину самостійно тримати ложку і відкривати рота,— погана мати. Вона ображає гідність людини у своїй дитині»,— категорично заявляє італійський педагог. У Будинках дитини діти із захопленням займаються рамками Монтесорі: з навислими петлями, з прорізними, зі шнуруванням, зі змійками і т. д. Усі вони розраховані на власну вправність дитини (за книгою С. В. Білецької).

За задумом М. Монтесорі, вся обстановка Будинку дитини повинна відповідати цьому «життєво-практичному нахилу». Вона скасовує парти і лавки. Замість них замовляє легкі маленькі стільці, крісельця і столики, за якими можуть працювати від одного до трьох дітей і які діти самі можуть переносити.

Матеріал для занять зберігається в довгих низеньких шафах, розташованих уздовж стін кімнати так, що діти самі можуть відчиняти їх і класти туди навчальні посібники. Посуд, який діти використовують під час їжі, такий, що вони самі можуть його мити, подавати і прибирати. «Домашні роботи і «життєві справи» входять до програми занять, і оскільки сама М. Монтесорі говорить про Будинок дитини, а не про садок, на її думку, це в повному розумінні слова дитячий будинок, у якому діти повинні бути самі господарями і працівниками»,— робить висновок Гессен (1, с. 109).

Сучасні школи Монтесорі суворо слідуєть цьому принципу. Наприклад, в ознайомлювальних матеріалах однієї з провідних шкіл Америки — Great Falls Village Green Day School (10) батькам розказують, що робота в кожному Монтесорі-класі включає чотири основні поля діяльності. На першому місці стоять вправи з «практичного життя», які включають турботу про себе, про навколишнє середовище, розвиток соціальних навиків, рух (ходьба по лінії і уроки тиші) (10, переклад С. В. Білецької).

Кажучи про свободу дитини, М. Монтесорі піднімає питання дисципліни. Своє трактування цієї виховної проблеми вона протиставляє тій, що існувала при «старому методі».

Уся попередня педагогіка, на переконання М. Монтесорі, асоціює дисципліну з «повного нерухомістю і безмовністю самої дитини». «Зазвичай ми вважаємо, що особистість дисциплінована лише тоді, коли вона робиться штучно мовчазною, ніби німою і нерухомою, як паралітик. Але це — особистість знищена, а не дисциплінована» (4).

У підході М. Монтесорі є два основні моменти дисципліни: на її переконання, дисципліна, заснована на волі, перш за все, повинна бути активною: «Ми називаємо людину дисциплінованою, коли вона вміє володіти і вільно розпоряджатися собою, слідуєть тому чи іншому життєвому правилу». Другий момент, який виділяє педагог: свобода дитини повинна бути обмежена інтересами колективу. Вихователі мають пригнічувати в дитині все те, що може образити чи зашкодити іншому або що носить характер грубого і невічливого вчинку. Усе інше — кожен прояв, який би він не був і в якій би формі не виражався, — не тільки дозволяється, а й має завжди поважатися.

У Монтесорі-школах при організації навчального середовища разом із зоною «практичного життя» обов'язково є осередок (у термінології М.М. — зона) сенсорного розвитку. Її завдання — дати дитині можливість використовувати свої відчуття при вивченні навколишнього світу. Одним із перших про це заговорив усе той же Ж.-Ж. Руссо (як бачите, говорячи про педагогіку педоцентризму, ми кожного разу повертаємося до спадщини французького бунтівника). Свого часу Д.Дьюї точно підмітив: «Руссо передбачив сучасну психологію. Він указав, що діяльність наших зовнішніх відчуттів і м'язів є позитивною основою розвитку інтелекту». М. Монтесорі, ґрунтуючись на новітніх даних психології і фізіології кінця ХІХ ст., розвиває положення свого великого попередника.

Вона розробляє серію вправ із розвитку відчуттів дитини.

Малюки з її школи вчать розрізняти висоту, довжину, вагу (баричність), колір, шум, запах, форму різних предметів, знайомляться з властивостями тканин і т. д. Для розвитку слуху М. Монтесорі пропонує циліндри, що гримлять (брязкальця з різними наповнювачами), і дзвоники, для розвитку дотику пропонуються дощечки «гладкий—шорсткий», для розвитку смаку — смакові скляночки, для розвитку нюху — банки із запахами, або ж діти нюхають різні квіти, а потім відгадують їх із заплющеними очима, для розвитку баричного відчуття малюки граються з ваговими табличками, для розвитку смаку їм пропонується торкнутися язиком гіркого, кислого, солодкого і солоного розчинів (за книгою С. В. Білецької).

Класифікацію розроблених Марією Монтесорі сенсорних матеріалів

відображено в схемі 1. Монтесорі-матеріали за рівнем ясності, структури і логічної послідовності відповідають періодам найбільшої сприйнятливості розвитку дитини. Ці періоди, сприятливі для навчання певних видів діяльності, виховання вміння володіти собою і ставлення до світу, можуть бути оптимально використані за допомогою розвивальних матеріалів.

Схема 1

Кожен Монтесорі-матеріал, перш за все, розрахований на розвиток одного ізольованого відчуття, але разом із тим він побічно працює і на зону найближчого розвитку дитини, ніби підштовхує дитину до спонтанного сприйняття інтелектуальних понять: маленький—великий, тихий—гучний, гладкий—шорсткий тощо. Дитина фіксує контраст, градує, розподіляє за парами, диференціює, розрізняє форму, величину, тобто здійснює складну роботу інтелекту — аналіз і синтез.

Отже, існують певні вимоги до дидактичного матеріалу М. Монтесорі.

- Відповідність сенситивному періоду розвитку; матеріал має бути в одному екземплярі. Якщо дитина хоче взяти те, з чим хтось уже грається, вона спокійно зачекає, доки інший закінчить свою роботу.
- Естетичність і привабливість. Навколо дитини слід розмістити привабливі речі, які будуть спонукати їх до самостійної роботи з ними.
- Кількісне обмеження—десятинна система. Саме з десяти предметів складається матеріал: рожева вежа, коричневі сходинки, червоні штанги, математичні штанги, блоки циліндрів, кольорові циліндри, дробі.
- Ізольованість понять. Матеріал підібраний таким чином, щоб розвивати окремі різноманітні сфери відчуттів і вмінь. Це дає можливість дитині сконцентруватися на якомусь одному з них. Матеріал, з яким працює дитина, має відповідати насамперед її потребам і задовольняти її інтереси.
- Рух від конкретного до абстрактного, від загального до окремого, від простого до складного.
- У матеріалі закладений контроль помилки. Порухення гармонійного ряду; кольорове маркірування.
- Підготовка дитини до інтелектуального розвитку. Тренування зору, розвиток психічних процесів.

- Можливість відкриття та експериментування.
- Поважливе ставлення до матеріалу.

Девіз методу наукової педагогіки М. Монтессорі: «Допоможіть мені це зробити самому».

Як вважала Монтессорі, матеріали повинні використовуватися відповідно до антропології дитини (*антропологія - сукупність знань про походження та еволюцію*) і призначатися для допомоги в пізнанні довкілля і духовному становленні шляхом розвитку його моторики і сенсорики відповідно до віку, так званий ключ до миру. У педагогіці Монтессорі центральне місце відводиться дитині з її індивідуальними потребами, при цьому *матеріали відіграють допоміжну дидактичну роль*.

Усі матеріали містять можливість контролю над помилками, що дозволяє дитині самостійно працювати з ними, без допомоги вчителя.

Педагог особливо звертає увагу на те, щоб усі матеріали були естетичні, оскільки, на глибоке переконання М. Монтессорі, їх завдання — повернути увагу малюків.

Цікавим нововведенням М. Монтессорі стало руйнування традиційної класно-урочної системи та створення нового, унікального процесу навчання дітей, побудованого на визнанні за кожним учнем права на самостійність, індивідуальний темп роботи і оволодіння знаннями, вміннями і навичками нестандартним чином. Всі ці особливості Марія Монтессорі пов'язує з поняттям «розвивального середовища».

У цьому середовищі все дидактичні матеріали Монтессорі розподілила зонально, а саме:

- *сенсорну зону*, що відповідає за розвиток почуттів;
- *математичну*, що містить матеріали з розвитку математичних здібностей;
- *мовну*, спрямовану на навчання мови та розвиток мовлення;
- *матеріали з космічного виховання*, центральна ідея якого - пізнання людини у всьому різноманітті і складності;
- *господарську зону*, яка містить матеріали, необхідні для вправ в практичному житті.

У середині кожної зони матеріал розташовується за принципом від простого до складного. Кожен матеріал розраховано на певну ступінь складності, але всі разом вони пов'язані між собою і утворюють єдине ціле.

М. Монтессорі використовувала такі форми навчання.

Основний урок — презентація дитині нового матеріалу. Мета цього уроку — показати, як працювати з певним матеріалом. Матеріал для презентації може бути обраний як дитиною, так і дорослим. Необхідно пам'ятати, що заняття не повинні бути для дитини тяжкою повинністю.

Під час першого знайомства з матеріалом педагог обов'язково проводить «презентацію», що містить зразок роботи з ним. За необхідності, педагог може проводити і наступні презентації. Суть вправ в тому, щоб освоїти сам алгоритм роботи, який у подальшому може бути використаний у конкретній ситуації з реального життя. Вправи може показувати як вихователь, так і придумувати сама дитина.

Вихователь повинен заохочувати ініціативу і підтримувати ідеї самої дитини при виконанні нею завдань з різних навчальних розділів.

Уроки номенклатури (триступеневі уроки) — індивідуальні уроки, на яких закріплюються навички роботи з матеріалом і вводяться нові поняття.

Такі уроки складаються з трьох ступенів: **асоціація сенсорного сприйняття з назвою; розпізнавання предмета, який відповідає назві; запам'ятовування слова, що відповідає предмету.**

Вимоги до основного уроку такі: простота («нічого, крім безумовної істини»), стислість («веди рахунок своїм словам»), об'єктивність («кинути промінь світла і піти своєю дорогою»). Його тривалість коливається від 0, 5 до 2-3 хвилин.

Головний урок — заняття з усією групою або підгрупою. Це можуть бути вправи на слухання тиші. М. Монтесорі простежила за тим, що малюкам приємно «слухати тишу», і створила «урок тиші». Можна припустити, що «урок» триває від 3—5 до 15 хвилин. Найсуттєвіша ознака успіху такого уроку — самотійна робота дитини.

Робота в колі — традиційне заняття, яке має певне місце в режимі дня. У Монтесорі-групі з дітьми працюють «на лінії». Лінія — це класичне коло чи овал. Вона створюється для того, щоб діти могли легше орієнтуватися в просторі під час ходи під музику, а також для того, щоб, сидячи в колі, могли добре бачити вчителя й одне одного. Робота в колі впорядковує роботу в класі. На лінії грають. Це можуть бути звичайні логопедичні ігри, ігри з дидактичним матеріалом.

Вільна самотійна діяльність дітей у спеціально організованому середовищі. Вихователь займає позицію спостерігача. Переконавшись, що дитина чимось зацікавилася, ускладнює завдання, добираючи необхідний матеріал.

Необхідно дотримуватися таких правил проведення уроку:

- 1) досконале знання презентації;
- 2) детальна підготовка матеріалу: комплектність, привабливість, відповідність сенситивному періоду розвитку;
- 3) запрошення дитини до роботи, під час якої вчитель говорить дитині назву вправи;
- 4) місце, де проводиться презентація (килимок, стіл, коло) повинно бути вільним. Перед очима дітей тільки матеріал конкретної презентації;
- 5) простота, чіткість, упевненість, упорядкованість, економність рухів з акцентом на точному виконанні їх послідовності;
- 6) контакт очей;
- 7) урок подається просто, наголошується на змісті матеріалу та меті роботи з ним;
- 8) за можливості залучати дитину до роботи, щоб вона не була простим спостерігачем;
- 9) мінімум слів під час презентації;
- 10) дитині демонструється контроль помилок;
- 11) кульмінації презентації — вихід на результат. Спільне милування, зробленою рукою;

- 12) звернути увагу на те, що матеріал повертається на місце в тому вигляді, в якому він був перед роботою;
- 13) готовність до імпровізації — знання варіативності роботи з матеріалом, уміння спровокувати дитину на творчість.

Разом із осередками «практичного життя» і сенсорного, Монтессорі-середовище обов'язково охоплює осередки інтелектуального розвитку: мовний і математичний. Ці осередки забезпечують матеріалами, основною метою яких є розумовий розвиток дитини. Багато сучасних Монтессорі-шкіл доповнюють середовище такими осередками, як музичний, мистецтва і танців, іноземної мови тощо.

Одним із чудових know-how Монтессорі, яке можна використовувати не тільки в навчальних установах, а і в сімейній педагогіці, є її ефективна методика навчання письму. Тому зі всього різноманіття дидактичних матеріалів ми зупинилися саме на цій методиці, як на гарній ілюстрації того, що всі, абсолютно всі матеріали, розроблені цією дивовижною жінкою, ґрунтувалися на глибокому знанні дитячої природи.

Основні етапи навчання письму (формулюються за роботою «Будинок дитини»):

1-й етап — штрихування фігур, малюнків. Діти вчаться володіти ручкою не тоді, коли починають писати, а тоді, коли заштриховують малюнки;

2-й етап — на зелені картонні картки наклеюються букви, вирізані з наждачного паперу (тобто за фактурою вони відрізняються від гладких карток). Спочатку малюки по багато разів обмацують пальцями (вказівним і середнім) у напрямі письма букви, потім роблять це із заплющеними очима.

Отже, малюк сприймає букву максимальною кількістю органів чуття, він з нею грається, пробує її на дотик. Вона ніби втілюється в нього.

Як правило, дітей дуже захоплює весь процес пізнання букв, а в цьому і полягає завдання всієї педагогіки — «організувати середовище, яке відповідає потребам діяльної дитини».

До речі, М. Монтессорі виступила проти колективних уроків, вона написала немало сторінок на захист індивідуальних занять. За запропонованою нею методикою дитина тет-а-тет залишається з буквами, вона рухається в індивідуальному темпі, вона діяльна і зосереджена стільки, скільки їй необхідно (за книгою С. В. Білецької).

Наприкінці міркувань про виховне середовище можна навести ще один з афоризмів М. Монтессорі: «Середовище може лише змінювати, може сприяти або перешкоджати, але ніколи воно не може творити». Монтессорі все зробила для того, щоб її класи сприяли розвитку дитини, щоб вона максимально комфортно почувалася в школі.

Отже, розвивальне середовище за М.Монтессорі представлено:

1. *Монтессорі-технологія* - загальнопедагогічна технологія саморозвитку, яка за своїм характером є виховною і одночасно навчальною, загальноосвітньою і гуманістичною.

2. *Монтессорі-матеріали*, які виконані відповідно до вимог самої системи, мають певні властивості і функціями.

3. *Монтессорі-метод*. Основним методом роботи Монтессорі педагога є спостереження, вільна діяльність дитини, робота на колі.

4. *Монтессорі-прийоми* - ходьба по лінії, урок-презентація, триступеневий урок, урок-занурення.

Компонент - Дорослий

В одній із робіт італійський педагог дає дивовижну за звучанням і глибиною думки молитву вчителя: «О, Господи, допоможи нам вникнути в секрет дитинства, щоб ми могли знати дитину, любити і служити їй відповідно до законів Твоєї справедливості і слідувати Твоїй волі!» (Монтессорі М. *Підготовка учителя*//М. Монтессорі. *Помоги мне сделать это самому.* — М.: Изд. дом «Карапуз», 2005. - С. 77). На наш погляд, у цьому маленькому тексті міститься весь алгоритм діяльності Вихователя і Вчителя. Найголовніше для нього — «вникнути в секрет дитинства».

В унісон із настроями своєї епохи М. Монтессорі говорить про унікальність дитинства і про необхідність її усвідомлення дорослими: «Вихователь повинен бути пройнятий глибоким, благоговійним почуттям перед життям; спостерігаючи дитину з живим інтересом, він повинен поважати в ній розвиток цього життя. Дитина — це тіло, яке росте, і душа, яка розвивається; і обидві ці форми — фізіологічна і психологічна — беруть початок з одного вічного джерела, із самого життя. Ми не повинні ні душисти, ні перекручувати таємничих сил, закладених у дитині, ми повинні чекати їх проявів» (7, с. 60). Надалі ці ідеї будуть підкріплені психолого-педагогічними дослідженнями 50—80-х рр. і стануть одними з провідних положень педоцентричної ідеології кінця ХХ ст.

Виходячи із цих основних принципів своєї педагогічної системи, М. Монтессорі вимагає від учителя «тільки» терпіння, вміння чуйно спостерігати, вимовляючи при цьому якомога менше слів, і вміння визначати той момент, коли дитині потрібна його допомога. У Монтессорі-класі відбувається непряма дія і «вихователь ковзає, як тінь, спостерігаючи і вивчаючи». Тому, на відміну від педагогів традиційної школи, *Монтессорі-вчитель не є центром класу*. Коли діти займаються в класній кімнаті, він ледь помітний. Учитель не сидить за столом, а проводить час в індивідуальних заняттях, працюючи з дитиною за столиком або на килимку.

Монтессорі-керівник повинен бути проникливим спостерігачем і мати чітке уявлення про індивідуальний рівень розвитку кожної дитини. Він вирішує, які матеріали більше підходять для роботи в даний момент. Індивідуальні спостереження дають можливість учителю допомогти дитині в оптимальному використуванні матеріалів, після чого він залишає учня з матеріалом і повертається до спостереження. Педагог втручається в діяльність дитини тільки в тому випадку, якщо це необхідно.

Його роль — це роль фасилітатора і помічника і в жодному випадку не керівника.

Педагог-реформатор переконує своїх слухачок, що «дитина вчиться сама, сама виправляє свої помилки; вчителька зовсім не повинна в це втручатися. Жодна вчителька не навчить дитину спритності, яка отримується шляхом-гімнастичної вправи». Навчитися вдосконалюватися у своїй ролі вихователя дорослий може тільки у дитини (за книгою С. В. Білецької).

«Дитина вкаже йому шлях до власного виховання» (7, с. 61)!

Отже, слідом за своїм учителем Ж.-Ж. Руссо, М. Монтессорі не

погоджувалася з положеннями класичної теорії педагогіки про активну роль педагога, вважаючи, що вчитель, який нав'язує дитині свої директиви, гальмує її природний розвиток. Вона висміює прискіпливе багатодіяння звичного вчителя, виставляючи для своєї «директриси» ідеал нічогонероблення. Вихователькам своєї установи педагог-реформатор постійно нагадувала, що легше одягнути і нагодувати дитину, ніж зробити так, щоб вона сама це зробила.

Виходячи зі всіх цих міркувань, у діяльності вчителя М. Монтезорі визначає три етапи:

1. *Учитель організує середовище:* «Вплив навколишнього середовища побічний, але, якщо його не буде, не буде й ефективних постійних поліпшень: фізичних, інтелектуальних, духовних». Учитель — частина середовища, тому він повинен піклуватися про «власну особистість» (6, с. 65).

2. *Учитель захоплює дітей.* Він повинен бути «подібний полум'ю, що зігріває все своїм теплом, що вабить до себе і вливає нові сили». Учитель не повинен втручатися в заняття дитини, поки вона сама не попросить про допомогу (6, с. 65—66).

3. *Учитель служить духові дитини, а не її тілу.* Учитель може сказати: «Я служив духу тих дітей, і вони здійснили свій розвиток, а я в той період був їх товаришем».

Три домінанти цієї педагогічної системи М. Монтезорі: виховання повинно бути вільним, індивідуальним і спиратися на дані спостережень за дитиною. Головна теза педагогіки М. Монтезорі є свобода і самостійність: «людина не може бути вільною, якщо вона не самостійна».

Основні принципи педагогічної системи:

- *принцип педагогічної діяльності* криється в тому, що існують певні закони розвитку дитини, філософські засади певних педагогічних підходів;
- *принцип гуманності;*
- *принцип природовідповідності* полягає в розумінні природного розвитку дитини;
- *принцип вільного навчання та виховання* полягає в спеціально підготовленому середовищі;
- *принцип дидактики;*
- *принцип системності та послідовності, індивідуальної активності в навчанні,* який виражається в руховій активності, мотиваційній активності, соціальній активності.

Провідна ідея М. Монтезорі полягає в тому, щоб дати можливість дитині найповніше розкрити свій внутрішній потенціал у процесі вільної самостійної діяльності в створеному педагогом просторово-предметному середовищі. Оскільки кожна дитина - особистість, процес навчання має бути індивідуальним.

4. Ідеї М. Монтезорі сьогодні

Слайди презентації 24-32.

У сучасній Америці та Європі існує добре організована мережа шкіл Монтезорі. Метод італійського доктора використовується в різних варіантах: є приватні школи, державні, є окремі Монтезорі-класи у звичайних школах.

На що, перш за все, звертаєш увагу в цих установах?

Класи різновікові, кількість дітей — вісім на одного вчителя (у групі, як правило, є помічник вихователя, тому дітей — 16).

Розподіл дітей:

Nido-клас (Nido, італ. - гніздечко, затишне місце) - це перший і дуже важливий етап якісного, оригінального Монтессорі-освіти.

Тоддлер-клас. В англomовних країнах для дітей у віці від одного до трьох років існує окрема назва - тоддлер (toddler), і даний лінгвістичний факт відображає дуже глибокий психологічний сенс. Саме в цьому віці дитина починає ходити (звідси наш неофіційний термін «ходунок» для таких дітей), говорити, а головне - знаходить власну соціальну та емоційну ідентичність.

Діток віком від 3-х до 6-ти років у Монтессорі-системі прийнято називати «будівельниками самих себе». Це означає, що ці діти створюють власну особистість, формують самого себе, своє «я».

Треба відзначити, що в цілому концепція Монтессорі не заостеніла, вона розвивається, доповнюється новими положеннями відповідно до даних сучасної науки. Серед американських фахівців виділяють «справжню, оригінальну» систему Монтессорі і «збагачену» (11). На курсах підготовки фахівців студенти вивчають як основи філософії М. Монтессорі, так і сучасні теорії.

Підготовку фахівців здійснюють численні асоціації.

У нашій країні навчання Монтессорі має свою особливу історію.

Перша згадка про систему італійського педагога з'явилася в 1911 р. в реферативному огляді «Нова система виховання маленьких дітей», в 1913 р. у Москві була надрукована основна праця М. Монтессорі «Метод наукової педагогіки, який застосовується до дитячого виховання в Будинках дитини». Найбільш активним і послідовним пропагандистом Монтессорі в Російській імперії була відомий педагог Юлія Іванівна Фаусек. Саме вона відкрила перший дитячий садок за італійською системою (3). На фоні захоплених голосів робилися спроби об'єктивного аналізу системи. Наприклад, Софія Русова вказувала на те, що М. Монтессорі недооцінює дитячу гру, дитячу уяву, Павло Блонський, говорячи про те, що її педагогіка містить дуже багато нового, особливо зауважував, що «ми порекомендуємо ставитися до неї швидше з критичною стриманістю».

Після революції 1917 р. вчення Монтессорі продовжувало завойовувати простори нової неосяжної країни, проте в 1927 р.

Головна вчена рада Наркомату освіти РРФСР створила спеціальну комісію для детального аналізу теорії і практики дитячих садків за системою італійського педагога. У резолюції за підсумками роботи комісія підкреслювала, що «система Монтессорі в цілому не відповідає завданням виховання пролетарської дитини». Н. К. Крупська по-різному ставилася до вчення, але найчастіше діячі освіти цитували її слова зі статті «Пройдений шлях» (1936): «І фребелівські, і монтессорівські дитячі садки наскрізь просочені духом буржуазного патріотизму, сприяють цілковито вихованню підростаючого покоління в напрямі, диктованому владою поміщиків і капіталістів їхніх країн» (2).

Зазначимо, що педагогіка М. Монтессорі має декілька хибних утверджених міфів.

Отже, вважають, що ця педагогіка підходить тільки для дітей з розумовими відхиленнями. Основне у педагогіці М. Монтессорі – це дитячий саморозвиток, який об'єктивно відбувається з кожним вихованцем. Дитина сама прагне чогось досягти, а педагог лише допомагає їй. Можливість торкатися до Монтессорі-матеріалу, брати його з полиці, застосовувати його, розвивати власні навички.

М. Монтессорі працювала з проблемними дітьми. За основу роботи було взято теоретичні засади системи французького лікаря та педагога Едуарда Сегена.

За два роки роботи вона не тільки навчила дітей з обмеженими можливостями читати й писати, але й перемогла з ними у своєрідній шкільній олімпіаді в Римі. Ця перемога примусила її поставити собі просте запитання: «Чому нормальні діти отримують поразку від тих, кого вважають відсталими?» (К. Е. Сумнительный, кандидат педагогических наук, директор Центра Монтессори (Москва). Ребенок строит себя сам).

Тоді, приблизно сто років тому, М. Монтессорі починала свою діяльність, дослідження з проблемними дітьми. Пізніше вона відмітить суттєву різницю між тим, як вироблений нею за роки спостережень за дітьми дидактичний матеріал діє на решту нормальних дітей.

Суть цієї різниці, як вважала сама М. Монтессорі, в тому, що решту дітей матеріал дозволяє виховувати, а нормальним «дає поштовх до самовиховання».

Дитині в Монтессорі-групах все дозволено. Це не так. У чому полягає суть свободи? Вихованець має діяти самостійно, але не заважати іншим, не наносити шкоду своєму й чужому здоров'ю, не псувати навколишнє середовище. Дитина може взяти з полиці будь-який матеріал і працювати з ним, а може спостерігати, найголовніше не заважати іншим.

Діти в дитячих садочках М Монтессорі не граються.

Це хибна думка. М. Монтессорі не відкидала роль іграшок та гри в житті дитини. Краще дати дитині виконувати осмислені дії, наприклад, Повитирати пил на квітах чи прибрати у клітці тварини.

Неможливо працювати в групі з дітьми різного віку.

У садочках групи створюються різновікові, це звичайно дає додаткове навантаження на вихователя, оскільки необхідно диференціювати завдання для таких дітей. Але різний вік дає можливість уникати конфліктів. Спілкуючись один із одним, діти самі себе навчають життєвій мудрості.

Діти не опановують навичками соціалізації.

Діти Монтессорі – класів краще пристосовані до поведінки молодших або старших дітей. Вони більш контактні, доброзичливі, толерантні.

Нова хвиля захоплення системою Монтессорі почалася в 90-ті рр. ХХ ст. Популярність дитячих садків настільки значна, що вагітні жінки вимушені ставати в чергу задовго до народження свого малюка.

ВИСНОВКИ:

Проведений аналіз проблеми актуальності впровадження ідей М. Монтезорі в сучасну вітчизняну систему дошкільної освіти дозволяє зробити такі висновки:

1. Метод, розроблений М. Монтезорі, не тільки зберігає свою актуальність у всьому світі, але й повністю адекватний основній меті сучасної дошкільної освіти, спрямованої на саморозвиток і самовизначення дітей.

2. Система дидактичних матеріалів, використовуваних у межах цього методу, сприяє створенню сприятливого розвивального середовища і творчому розвитку суб'єктів освіти.

3. Система Марії Монтезорі допомагає в повній мірі індивідуалізувати процес розвитку, навчання і виховання, отже, зробити його безболісним для становлення особистості дитини.

4. Різноманіття дидактичних матеріалів Марії Монтезорі сприяє розвитку в дітей пізнавальних здібностей, підвищує їхню пізнавальну активність, а це є одним із важливих умов успішного навчання. Можливість самоконтролю під час роботи з матеріалами допомагає дітям відчувати себе незалежними, самостійними.

5. Створення атмосфери довіри, поваги до особистості дитини є основною вимогою до роботи педагога в Монтезорі - групі. Подібна атмосфера допомагає дитині стрімко просуватися в своєму розвитку як повноцінної, активної, самодіяльної особистості.

Отже, метод Марії Монтезорі відповідає всім вимогам гуманної педагогіки, згідно з ідеями якої в центрі процесу дошкільної освіти знаходиться особистість неповторної, безпосередньої, несхожої на інших дитини.